

Лідія Ткаченко,
м. Київ, Україна

УДК 37.015.3:159.954

ТВОРЧИСТЬ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

В статті автором дано сучасне розуміння творчості та умов її здійснення в світлі розвитку особистості. К факторам, які зараз вважають визначальними для здійснення творчої діяльності, відносять відкритість, толерантність, демократичність тощо. Забезпечення розвитку особистості в освітньо-виховній діяльності набуває нове розуміння з позицій синергетики як філософсько-методологічної основи педагогічного процесу.

Ключевые слова: творчество, креативность, развитие личности, синергетический подход.

The article written by Tkachenko Lidiia "Creativity in personality development: synergetic approach" given the current understanding of creation and the conditions for its implementation in education. The factors that are now considered crucial for the implementation of creative activity include openness, tolerance, democracy and so forth. Provision of personal development in education acquires a new understanding from the standpoint of synergy as philosophical and methodological basis of pedagogical process.

Key words: creative, creativity, personal development, synergetic approach.

Діяльність людини в нинішніх умовах розвитку суспільства має бути позначена творчістю та креативністю – про це зазначають автори наукових досліджень, а у державних документах, передусім освітніх, поставлено завдання формування творчої особистості. Творчість сприймається не лише як природний елемент наукової та художньо-естетичної діяльності чи бажаний складник певних видів практичної діяльності, а й декларується як компонент повсякденності – у професійній, соціальній, політичній сферах тощо. Творче ставлення, творче осягнення, виявлення творчих потенцій у предметному світі стає імперативом як матеріально-виробничої діяльності, що утворює фундамент суспільного життя, так і соціальної практики, що формує суспільні відносини, не кажучи вже про експериментальну (наукову) практику.

Творчість виступає одночасно причиною та наслідком процесу розвитку особистості, це стає очевидними при застосуванні методології синергетичного підходу, доведення чого є метою нашої статті. Завданнями розвідок є з'ясування сучасного контенту поняття творчості і розвитку особистості у творчості та окреслення умов його здійснення за синергетичного підходу.

Завдання, що постають перед освітою щодо розвитку особистості, змушують переглянути теоретико-методологічний базис сучасної педагогічної науки. Таким базисом можна вважати синергетику як міждисциплінарний напрям наукових досліджень, у межах якого вивчаються загальні закономірності взаємних процесів переходу хаосу та порядку у відкритих нелінійних системах фізичної, хімічної, біологічної, економічної, соціальної та іншої природи [8]. Застосованою в якості методологічного підходу у наукових галузях синергетика є через виявлення загальних ідей, загальних закономірностей у різноманітних сферах. Визначення синергетики Г. Хакеном як сукупного колективного ефекту взаємодії значної кількості підсистем, що призводить до утворення стійких структур та самоорганізації у складних системах [11], відкриває можливості не лише спостереження, а й прогнозування ефекту самоорганізації. Під останньою розуміють виникнення просторових, часових або функціональних структур у нелінійних системах, що знаходяться у далеких від рівноваги станах в особливих критичних точках [9].

Сьогодні синергетичний підхід до розв'язання широкого кола наукових проблем, у тому числі й освітньо-педагогічних, пропонують В. І. Аршинов, О. Г. Бермус, В. Г. Буданов, В. В. Ільїн, В. Г. Кремень, О. М. Князева, С. П. Курдюмов, В. С. Лутай та ін.

Цілісний синергетичний підхід до осягнення перебігу процесів освітньо-педагогічної галузі пропонують В. П. Андрущенко, О. В. Вознюк, І. А. Зязюн, В. В. Ільїн, В. Г. Кремень, О. С. Пономарьов та ін.

Розв'язання освітньо-педагогічних проблем з використанням синергетичного підходу розглядають В. Г. Віненко, А. А. Ворожбитова, С. У. Гончаренко, Е. Ф. Зеєр, Л. Я. Зоріна, С. В. Кульневич, Т. С. Назарова, В. С. Шаповаленко та ін.

Творчість у сучасних філософських україно- та російськомовних словниках визначено, як діяльність, що породжує нові цінності (матеріальні, світ ідей), людину-творця.

Так, у Педагогічному словнику творчість розкрито як діяльність, що породжує якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю. Зазначено, що творчість є специфічно людською, оскільки завжди передбачає творця – суб'єкта творчої діяльн [8].

Філософський енциклопедичний словник містить наступне визначення: «Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів» [10].

У філософському розумінні, кожна людина займається у своєму житті творчістю, коли вона не просто механічно виконує професійну діяльність, але й намагається внести в будь-що від себе, хоч у чому-небудь її вдосконалити.

Передумовою творчості виступає мотивація.

Психологічне обґрунтування виникнення мотиву подає С. Д. Максименко. Він розуміє становлення особистості як саморозвиток єдиної, цілісної й унікальної системи та визначає вихідні рушійні сили цього процесу як не пізнану енергію особистості, яку називає «нужда»: «... не потреба і не зовнішні умови слугують джерелами розвитку (вони є чинниками функціонування), а саморух нужди в її складних внутрішніх суперечливих взаємовідносинах із потребами» [6].

Проблема мотивації, що передує будь-якій діяльності та супроводжує її, з філософської точки зору розглядається наступним чином Ю. М. Антоняном. «Мотив – це дещо внутрішнє для особистості, те, що спонукає її до діяльності, поведінки чи вчинку, спрямовує та наповнює смыслом. Мотив покликаний задовольняти певні потреби, тому можна вважати, що потреба формує мотив. Крім потреби на виникнення мотиву впливають також емоції, ідеї, цілі тощо. При цьому мотиви, особливо провідні, можуть формуватися продовж життя, починаючи з народження» [2].

Необхідно враховувати соціологічний підхід до визначення мотивації. Мікросоціологічний підхід щодо мотивації до творчості висловлює Річард Флоріда. Представники креативного класу, пише він, працюють заради можливості продемонструвати, на що вони здатні, заради визнання та поваги, пов'язані з великою відповідальністю. Вони працюють тому, що бажають брати участь у цікавих проектах разом з цікавими людьми. Вони працюють тому, підсумовує він, що для креативної людини цим визначаються її ідентичність та волевиявлення [11].

Подібним до попереднього є соціологічний підхід Жо Годфруа. Він зазначає, що творцем, як інтелектуалом, не народжуються. Це залежить від того, які можливості надасть оточення для реалізації того потенціалу, що по різному, в тій чи іншій формі, властивий кожному. Дослідник посилається на А. Фергюсона, який вважав, що творчі здібності не створюються, а вивільняються. Тому, для того щоб зрозуміти, як розвинулася творча діяльність, потрібно оцінити не лише і, навіть, не стільки необхідний для цієї діяльності базовий рівень інтелекту, скільки особистість людини та шляхи формування її здібностей. Додає до цього: будь-яка система виховання, створена суспільством, заснована на конформізмі. Це надійніший шлях до забезпечення єдності членів соціальної групи, але, разом з тим, і вірніший спосіб зупинити розвиток творчого мислення [4].

Застосовуючи Д. А. Трефферта [14], І. П. Меркулов підсумовує: для творчої особистості є типовим не лише рівень когнітивної, але й мотиваційної активності. Такі люди прагнуть до автономії, незалежності, самоствердження, що призведуть їх до пошуку маловивчених чи «гарячих» проблем, галузей знань, що формуються аби кинути виклик загальноприйнятим уявленням [7].

Останні дослідження в цьому напрямі висвітлені Майклом Барбером, Кейтлін Доннеллі та Саад Різві, які зауважують що було б помилкою вважати творчість процесом індивідуальним та покладати надії на одинаків. Прориви в науці частіше здійснюють команди, а не окремі спеціалісти. Ефективними є команди, в яких люди стають один для одного стимулом у розвитку, зауважують дослідники [3].

З викладеного випливає висновок, що творче ставлення до діяльності й життя в цілому, залежить від розуміння особистістю власної ідентичності. Чим раніше особистість зрозуміє прагнення, ідентифікує себе як творчу, тим продуктивнішим буде її розвиток та повноціннішим життя. Однак, мотивація до творчості спричиняється не лише прагненням до самоідентифікації та волевиявлення – мотивація може формуватися упродовж життя і є соціально обумовленою. Отже, якщо у суспільстві існує активний запит на творчість і забезпечено відповідні умови для розвитку особистості, відповіддю особистості на цей запит стане формування мотивації до творчості.

Наступною умовою творчої діяльності є креативність людини.

Креативність (від латин. *creo* – творити, створювати) – здатність творити, здатність до творчих дій, що спонукають до нового незвичного бачення проблеми чи ситуації. Було встановлено, що креативні здібності, як правило, не передбачають високого рівня «загального інтелекту», а значно тісніше корелюють зі специфічними видами інтелекту – лінгвістичним, музичним, логіко-математичним, просторовим, тілесно-кінестатичним, внутрішньоособистісним та міжособистісним (за Г. Гарднером). Характерним для креативної особистості, додає В. В. Андрієвська, є відкритість до нового досвіду, так зване дивергентне мислення, коли пошук відбувається одночасно за різними напрямками, не підпорядковуючись єдиній логіці (на відміну від конвергентного, де зусилля спрямовуються на відшукання одного, єдиного правильного розв'язку). В цілому креативне мислення позначається пластичністю, рухливістю, оригінальністю [1].

Оригінальний погляд на сутність креативності висловив Хамід Раджей Різі. Він дав визначення креативності, як розумової здібності, продукувати нову ідею в будь-якій сфері. Тоді креативність – це не отримані знання або наукова діяльність, а навички, що можуть бути покращені за допомогою різних методів. Отже креативність – це майже те ж, що стійка здатність до продукування новації безвідносно до часу, віку, способу, манери, шляху, технологій, переваг, обставин і обмежень [13].

Таким чином, креативність як уміння адаптуватися до зовнішніх умов існування, здатність до виявлення гнучкості й оригінальності мислення, спроможність до створення неповторного продукту, що має цінність, є не вродженою особливістю особи, а властивістю, що може бути розвиненою за певних обставин.

Здійснене згаданими М. Барбером, К. Доннеллі та С. Різві масштабне дослідження дозволяє стверджувати щодо зовнішніх умов, що забезпечують розвиток суспільств у цілому та людини, зокрема, наступне. Історія робить ставку на інклюзивні, плюралістичні інститути, що передбачають широке обговорення ідей і подальших шляхів розвитку, й на суспільство споживання, запити якого задовольняюся фірмами, що конкурують між собою та інноваційними підприємствами [3]. Отже, основними принципами, що забезпечують творчість є відкритість, толерантність, демократичність, конкурентність та свобода.

Таким інклюзивним, плюралістичним, інноваційним інститутом із зазначеними принципами. має стати й освіта, як сфера, що цілеспрямовано займається розвитком особистості. Передусім мають змінитися засади організації освітньо-виховного процесу та його управління.

Зазначене має безпосереднє відношення до умов функціонування синергетичних систем. Як зауважують І. К. Кудрявцев та С. О. Лебедев, синергетична система характеризується здатністю утворювати множинність структур, що виникають, параметри яких визначаються властивостями системи та характером взаємодії з навколишнім середовищем. Це визначає здатність таких систем до еволюції – послідовної зміни структур у процесі розвитку [5]. Ця теза є основоположною в розумінні особистості та її потенціальних можливостей в розвитку й практичній творчій діяльності. Передумовою самоорганізації системи є наявність властивостей системи (когерентності, емерджентності, нелінійності розвитку, чергування станів хаосу й порядку) та умов, у які вона потрапляє. Передумовою ефекту самоорганізації є наявність потоку енергії, що надходить до системи.

Освітньо-виховний процес відповідно до принципів організації та функціонування синергетичних систем, має сприйняти й культивувати наступне:

- 1) Відкритість освіти (незавершеність освіти, як процесу, сприйняття інновацій).
- 2) Нелінійність освітньо-виховних процесів (спонтанність, змінність).
- 3) Впровадження технологій самостійного учіння, як базисних для освіти впродовж життя.
- 4) Урахування множинності варіантів розвитку, як основи творчої діяльності.
- 5) Визначення і розвиток індивідуальних потреб та можливостей учнів у творчості.
- 6) Самовиховання та самонавчання з боку учня / позиція коуча з боку вчителя (надмалий вплив на вихованця).
- 7) Підтримання чергування періодів упровадження інновацій (хаосу) та накопичення досвіду (спокою) з метою власного розвитку.

Перехід до синергетичних засад є неминучим з позиції необхідності розвитку творчої особистості. Сформована за умов власної творчої діяльності особистість засвоїть його, як патерни життєвої стратегії, у сферах (професійній, соціальній, громадянській тощо).

Освітньо-педагогічний простір виступає реальністю, де особистість формується цілеспрямовано, тому мають статися принципові зміни щодо методологічних засад її формування.

Отже, методичні засади освітньо-педагогічної діяльності сьогодні мають базуватися на положеннях психології, соціології та філософії щодо розвитку особистості в особливих умовах. Розкриває ці умови синергетика, як методологічний базис сучасного наукового знання.

Використані літературні джерела

1. *Андрієвська В. В.* Креативність [Текст] / В. В. Андрієвська; Гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України // Енциклопедія освіти. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 432.
2. *Антонян Ю. М.* О сущности мотивов [Текст] / Ю. М. Антонян // Философские науки. – 2009. – № 5. – С. 69–78.
3. *Барбер М.* Океаны инноваций: Атлантический океан, Тихий океан, мировое лидерство и будущее образования [Текст] // Майкл Барбер, Кейтлин Доннелли, Саад Ризви / Аопросы образования. – 2012. – № 4. – С. 109–185.
4. *Годфруа Ж.* Что такое психология : В 2-х т.: Пер. с франц [Текст] / Ж. Годфруа. – М.: Мир, 1992. – Т. 1. – 496 с., ил.
5. *Кудрявцев И. К.* Синергетика как парадигма нелинейности / И. К. Кудрявцев, С. А. Лебедев [Текст] // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 55–63.
6. *Максименко С. Д.* Психологічні механізми розвитку і саморозвитку особистості / С. Д. Максименко [Текст] // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі: Матер. методол. сем. АПН України, 19 бер. 2008 р. – К.: АПН України, 2008. – С. 30–37.
7. *Меркулов А. И.* Креативность [Текст] / А. И. Меркулов; Под ред. А. А. Ивина // Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики, 2004. – С. 401–403.
8. Педагогічний словник [Текст] / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

9. Философия: Энциклопедический словарь [Текст] / Под ред. А. А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 770 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
11. *Флорида Р.* Креативный класс: люди, которые меняют будущее [Текст] / Р. Флорида; Пер. с англ. А. Константинов. – М.: Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 421 с.
12. *Хакен Г.* Синергетика [Текст] / Герман Хакен. – М.: Мир, 1980. – С. 405 с.
13. *Hamid Rajaei.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Hamid_Rajaei#Creativity_theory.2C_The_prolixes_and_the_simplifiers.2C_Epistemological_attitude
14. *Treffert Darold A.* Islands of Genius. The Bountiful Mind of the Autistic, Acquired, and Sudden Savant. – Jessica Kingsley Publishers. 2010. – 328 p.

Bibliography

1. *Andriewska V. V.* Kreativnist / V. V. Andriewska; Gol. red. V. G. Kremen; Acad. ped. nauk Ukrainy // Encyclopedia osvity. – К.: Yurinkom Inter, 2008 – S. 432.
2. Antonjan U. M. O suschnosti motivov / U. M. Antonjan // *Filosofskije nauki.* – 2009. – № 5. – S. 69-78.
3. *M. Barber.* Okeany innovatsij: Atlanticheskij Okean, Tihij Okean, mirovoe liderstvo i budushchee obrazovanija // Michael Barber, Keytlyn Donnelly, Saad Rizvi / *Voprosy obrazovanija.* – 2012. – № 4. – S. 109-185.
4. *G. Godfrua.* Shto takoje psihologija: V 2-h tomah: Per. s frants. / G. Godfrua. – М.: Mir, 1992 – Tom 1 – 496 s.
5. *Kudrjajtsev I. K.* Sinergetika kak paradigma nelinejnosti / I. K. Kudrjajtsev, S. A. Lebedev // *Voprosy filosofii.* – 2002. – № 12. – S. 55-63.
6. *Maksymenko S. D.* Psihologichni mehanizmy rozvytku I samorozvytku / S. D. Maksymenko // *Psyhologo-pedagogichni zasady rozvytku osobystosti v pedagogichnomu prostori: Mater. metodol. sem. APN Ukrainy, 19 bereznja 2008* – К.: APN Ukrainy, 2008 – P. 30-37.
7. *A. I. Merkulov.* Kreativnostj / A. I. Merkulov; Pod. red. A. A. Ivina // *Filosofija: Encyklopedicheskiy slovarj.* – М.: Gardariki, 2004. – S. 401-403.
8. *Pedagogichny slovnyk / Za redaktsijeju diysnogo chlena APN Ukraine Yarmachenka M.D.* – К.: Pedagogichna Dumka, 2001. – 516 p.
9. *Filosofija: Entsyklopedicheskiy slovarj / Pod. Red. A. A. Ivina.* – М.: Gardariki, 2004 – 770 s.
10. *Filosofskij encyklopedichnyj slovnyk / NAN Ukrainy, Institut filosofii im. G. S. Skovorody.* – К.: Abris, 2002 – 742 p.
11. *R. Florida.* Kreativnyj Klass: ljudi kotoryje menjajut budushcheje / R. Florida, Per. s Angl. A. Konstantinov. – М.: Izdatelskiy dom "Klassika XXI", 2007 – 421 s.
12. *H. Haken.* Sinergetika / Herman Haken. – М.: Mir, 1980 – 405 s.
13. *Hamid Rajaei.* – [Elekttronnyj resurs]. – Rejim dostupu: http://en.wikipedia.org/wiki/Hamid_Rajaei#Creativity_theory.2C_The_prolixes_and_the_simplifiers.2C_Epistemological_attitude
14. *Treffert Darold A.* Islands of Genius. The Bountiful Mind of the Autistic, Acquired, and Sudden Savant. – Jessica Kingsley Publishers. 2010. – 328 p.